

Jóskowska, Sylwia / Węgrzyn, Adam

Inskrypcje z kościoła św. Piotra i Pawła w Wilnie

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 31 (330), 201-208

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Koło Naukowe Klasyków UMK

*Sylwia Jóskowska
Adam Węgrzyn*

INSKRYPCJE Z KOŚCIOŁA ŚW. PIOTRA I PAWŁA W WILNIE

Dzięki współpracy nawiązanej pomiędzy Katedrą Filologii Klasycznej UMK oraz Klasikines Filologijos Katedra Uniwersytetu w Wilnie zaistniała w październiku 1997 r. możliwość wyjazdu pięciorga członków Koła Naukowego Młodych Klasyków¹ na Litwę. Pomijając inne aspekty tej wyprawy², jej zasadniczym celem naukowym było zinventaryzowanie inskrypcji w kościele św. Piotra i Pawła wzniesionym na wileńskim Antokołu. Co prawda jest jeszcze zbyt wcześnie na pełną prezentację wyników naszej pracy; mając jednak wyjątkową okazję złożenia jubileuszowych życzeń Pani Profesor także w imieniu filologicznej gromadki Jej najmłodszych studentów, postanowiliśmy przedstawić w formie artykułu efekt naszych dotychczasowych ustaleń.

Podstawowe informacje na temat kościoła św. Piotra i Pawła znaleźć można we wznowionym niedawno, pełnym uroku, ale dziś już przestarzałym przewodniku po Wilnie opracowanym swego czasu przez J. Kłosa³ oraz w najnowszej albumowej monografii pióra E. Małachowicza⁴. Przypomnijmy tylko, że za czasów Władysława Jagiełły wzniesiono na wzgórzu antokolskim drewnianą świątynię, która spłonęła w roku 1594. Odbudowana w latach 1609–1616, została następnie przekazana kanonikom laterańskim. Podczas wojny moskiewskiej kościół został doszczętnie zburzony i dopiero pół wieku później, w latach 1668–1678, przystąpiono do jego ponownej

¹ W wyjeździe udział wzięli: J. Bizukowicz, S. Jóskowska, K. Malinowska, K. Trochowska (studentki II i IV roku filologii klasycznej) oraz mgr A. Węgrzyn (słuchacz pierwszego roku studiów doktoranckich). Naszym opiekunem był prof. dr hab. Włodzimierz Appel, któremu w tym miejscu serdecznie dziękujemy także za pomoc przy pisaniu tego artykułu.

² Zob. W. Appel, Wileńskie spotkania filologiczne, *Głos Uczelni*, VI (XXII), 1997, 11(141), s. 20.

³ Zob. Wilno. Przewodnik turystyczno-krajoznawczy J. Kłosa, Prof. Uniwersytetu St. Batorego, wydanie trzecie poprawione po zgonie autora, Wilno 1937.

⁴ Zob. E. Małachowicz, *Wilno. Dzieje, architektura, cmentarze*, Wrocław 1996.

odbudowy. Fundatorem nowej świątyni był hetman wielki litewski Michał Kazimierz Pac, który jednak zmarł w 1682 r. nie doczekawszy się ostatecznego wykończenia wspaniałego wystroju kościoła i jego konsekracji w 1701 r. Z osobą fundatora łączą się trzy zachowane inskrypcje łacińskie. Już z daleka widoczny jest duży złożony napis umieszczony nad frontonem kościoła:

REGINA PACIS
FUNDA NOS IN PACE

Trudno byłoby oddać w języku polskim grę słów łacińskiego oryginału, w którym odnajdujemy czytelną aluzję do brzmienia nazwiska fundatora kościoła. On sam pochowany został pod progiem świątyni, a fakt ten dokumentowała łacińska inskrypcja umieszczona na grobowej płycie. Uderzenie pioruna zniszczyło pod koniec XVIII wieku oryginalne epitafium, obecne zaś znajduje się po prawej stronie wejścia do kościoła:

HANC ECCLESIAM
FUND.[AVIT]1668 AN.[NO]
29 IUNII
HIC IACET PEC(C)ATOR⁵
PAC
MORT.[UUS] 4 APRIL[IS]
1682 AN.[NO]

Najokazalsza z łacińskich inskrypcji widnieje jednak nad portalem głównego wejścia. Jej tekst brzmi następująco:

D.[EO] O.[PTIMO] M.[AXIMO]
QUOD VETUSTAS CONFECIT AC CONSUMPSIT
GRATUS DEVINCTUSQUE ANIMUS EREXIT
MONUMENTUM SUPRA MORTALES EXUVIAS ILLUSTRISSIMI
EXCELLENTISSIMI
DOMINI MICHAELIS PAC PALATINI VILNENSIS SUPREMI EXERCITUUM
M[AGNI] D[UCATUS] L.[ITHUANIAE] /
DUCIS OLIM IN LIMINE SACRAE HUIUS AEDIS AB EODEM MAGNIFICE
ERECTAE POSITUM PARTIM VETUSTAS PARTIM INCEDENTIUM ATTRITUS
DELEVIT SED BENEFICIORUM MEMOREM NULLA POTERAT DELERE OBLIVIO
POST CXXXV AB OBITU ANNOS MONUMENTUM ISTUD RECENS PIIS
SIMO ORTHODOXAE FIDEI TUTORI PATRIAE STRENUISSIMO DEFENSORI
SUO MUNIFICENTISSIMO FUNDATORI UT MEMORIA EJUS IN
BENEDICTIONE PERMANEAT CANONICI REGULARES LATERANENSES
A.[NNO] D.[OMINI] MDCCCVIII DIE I MENSIS AUGUSTI APPOSUERE⁶

⁵ Geminata litery *c* zaznaczona jest w inskrypcji osobnym znakiem. U E. Małachowicza, *Wilno*, p. 231, mylnie odczytana data śmierci M. K. Paca oraz dzienna data fundacji kościoła.

⁶ E. Małachowicz, *Wilno*, p. 231, zamieszcza (za A. H. Kirkorem) następujący przekład

Treść tej inskrypcji upamiętnia znane nam skądinąd fakty z życia Michała Paca. Przypomina piastowane przez niego za życia godności (*Palatinus Vilensis; Supremus Exercituum Dux*) i kreśli jego wizerunek jako wielce zasłużonego obrońcy wiary i ojczyzny (*Orthodoxae Fidei Tutor; Patriae Strenuissimus Defensor*). Tablicę wykonaną na zlecenie kanoników laterańskich umieszczono nad wejściem kościoła w dniu 1 sierpnia 1808 r.

Wysoko wmurowana w zewnętrzną ścianę kościoła, po prawej stronie, znajduje się jeszcze jedna łacińska inskrypcja, która potwierdza fakt jego całościowej renowacji przeprowadzonej w 1803 r.:

HAEC ECCLESIA INTUS
ET EXTUS
RENOVATA A[NN]0 D[OMINI] 1803

W późniejszych czasach kościoł odnawiano jeszcze parokrotnie, a swój obecny wygląd zawdzięcza on pracom renowacyjnym i konserwatorskim zakończonym pod koniec lat osiemdziesiątych naszego stulecia⁷.

Pozostałe inskrypcje łacińskie, których liczba sięga sześćdziesięciu, znajdują się wewnątrz świątyni. Są to z reguły krótkie napisy o treści przede wszystkim religijnej. Znajdziemy wśród nich cytaty z Ewangelii, rozmaite inwokacje oraz podpisy objaśniające wizerunki świętych. Tylko dla przykładu przytoczymy kilka takich inskrypcji.

1. Cytaty z Pisma Świętego, umieszczone w nawach bocznych:

po lewej stronie	po prawej stronie
BEATI PAUPERES SPIRITU	BEATI MITES
MT. 5, 3	MT. 5, 5
BEATI QUI LUGENT	BEATI QUI SITIUNT IUSTITIAM
MT. 5, 4	MT. 5, 6
BEATI MUNDO CORDE	BEATI MISERICORDES
MT. 5, 8	MT. 5, 7
BEATI PACIFICI	BEATI QUI PERSECUTIONEM PATIUNTUR
MT. 5, 9	MT. 5, 10

tej inskrypcji: „Co czas zniszczył i strawił. / to wdzięczność odrodziła i podniosła. / Pomnik nad martwymi zwłokami / Michała Paca / wojewody wileńskiego, wielk.(iego) hetmana lit.(ewskiego) / przedtem w progu tego kościoła, / podług jego położony, który czas zatarł, / lecz dobrodziejstwa jego pamięci / nie zatrze wspomnienie. / W 135 lat po jego śmierci, tę nową / pamiątkę walecznemu wojownikowi / założycielowi swemu, / którego pamięć niech będzie / błogostawiona na wieki, / położyli kanonicy lateraneńscy, / roku 1808 1 sierpnia”.

⁷ Nie mamy pewności, czy wszystkie inskrypcje zostały odrestaurowane. Być może niektórych nie udało się odtworzyć. Z tego czasu pochodzą wszakże obce pierwotnym napisom „uzupełnienia”, por. przyp. 8.

Wszystkie te cytaty pochodzą z jednej Ewangelii (św. Mateusza 5, 3–10) i są nazywane „ośmioma błogosławieństwami”. W każdej z tych inskrypcji podana jest dokładnie lokalizacja cytatu⁸.

Spośród innych tego rodzaju łacińskich napisów warto przytoczyć jeszcze jeden:

ASCENDENS
IN NAVICULAM
SIMONIS PETRI
DOCEBAT TURBAS
LUCAE 5 CAP.[UT]

Tekst ten, będący bezpośrednim nawiązaniem do fragmentu⁹ Ewangelii św. Łukasza, napisany jest złożonymi literami i widnieje na ambonie, z której księża obecnie *docent turbas*.

2. Podpisy pod wizerunkami świętych:

a) znajdujące się w nawach bocznych: b) umieszczone pod kopułą:

S.[ANCTUS] PETRUS	S.[ANCTUS] GREGORIUS
S.[ANCTUS] PAULUS	S.[ANCTUS] HIERONYMUS
S.[ANCTUS] VENCESLAUS PRINCEPS BOHEMIE	S.[ANCTUS] SIMON
S.[ANCTUS] SERAPION CAN.[ONICUS] REG.[ULARIS]	

c) podpisy pod wizerunkami umieszczonymi na suficie nawy głównej:

S.[ANC]TUS LEO P.[APA]
S.[ANC]TUS GREGORIUS
SANCTUS SILVESTER

3. Inwokacje o charakterze religijnym:

SANCTA	O, ADORANDA
TRINITAS	TRINITAS
ATQUE	O, VENERANDA
INDIVISA	UNITAS!
UNITAS	

Treść tych dwóch inskrypcji nie została zaczerpnięta bezpośrednio z Pisma Świętego, lecz nawiązuje do dogmatu Trójcy Świętej.

⁸ O ile nam wiadomo, owe lokalizacje i tych, i innych cytatów łacińskich zostały dodane (!?) do oryginalnych inskrypcji dopiero podczas ostatnio prowadzonych prac konserwatorskich.

⁹ Por. Luc., 5, 3–4:

Ascendens autem in unam navim, quae erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. Et sedens docebat de navicula turbas.

Szczególnie interesujące okazały się dla nas napisy ułożone w języku polskim, głównie rozmaite epitafia, osadzone obecnie w zewnętrznych ścianach kościoła oraz widniejące na okalającym go murze i na jednej z baszt–kaplic¹⁰ (zamienionej dziś na punkt sprzedaży pamiątek). Są to przede wszystkim epitafia osób zmarłych w XIX stuleciu, postaci w dziejach zasłużonych oraz tych, o których brak już dzisiaj szerszej informacji. Kilka inskrypcji dotyczy zmarłych członków rodziny Zaykowskich. Niestety, nie udało nam się dotrzeć do źródeł, które pomogłyby nam poznać bliżej ich losy. Przy odczytywaniu dwóch epitafiów musieliśmy uciec się do koniektury, ponieważ tekst inskrypcji jest dziś w kilku miejscach uszkodzony:

S.[więtej] P.[amięci] MARCELLI
 ZAYKOWSKI
 Porucznik Huz[a]r[sk]i[e]go
 Wielkiej Księżniczki
 Cesarzewiczówny
 Olgi Mikołajewny
 PUŁKU poległ w [wę]g[ier]skiej wojnie
 11⁸⁰ sierpnia 1849 [w] wieku
 25^{ciu} lat
*Stroskana Matka prosi
 przechodnich czułego serca
 o [pozdr]owienie¹¹ Anielskie*

Nie wiemy nic o karierze wojskowej Marcelego Zaykowskiego, lecz wnioskując z daty jego śmierci możemy przypuszczać, że zginął on podczas wojny, która toczyła się w latach 1848–1849 na terenie dzisiejszych Węgier, dokąd władze carskie wysłały swoje oddziały dla uśmierzenia buntu.

Dруга inskrypcja dotyczy pani Szmittow–Zaykowskiej:

NA WIECZNĄ PAMIĄTKĘ
 W.[IELMOŻNA] I.[EJMOŚĆ] P.[ANI] DOM[...]¹² SZMITTOW ZAYKOWSKA
 ŻYŁA LA[T] [.].6. SKOŃCZYŁA ŻYCIE R[ok]u 1808 [.].BRA 6. DNIA
 CNY PRZECHODNIU UKRYWAM ŚMIERTELNE OSTATKI
 ŻONY CNEY, BIEDNYCH SIEROT JAK SWYCH DZIATEK MATKI
 ZASTANÓW SIĘ I UCZYŃ DO BOGA WESTCHNIENIE
 JEŚLI DLA CNOTY NIEBO DAYŻE I JEY ZBAWIENIE

¹⁰ Jak podaje E. Małachowicz (*Wilno*, p. 246), w sumie jest tu wmurowanych „14 epitafiów z marmuru i żeliwia, będących pozostałością dawnego cmentarza”.

¹¹ E. Małachowicz, *Wilno*, p. 247, podaje inne brzmienie ostatniej linijki. Wg jego ustaleń, jej początek brzmi: „o 3 = Pozdrowienia Anielskie”. W zakończeniu rzeczownika wyraźnie widnieje jednak litera *e*. E. Małachowicz nie cytuje ponadto 5 linijki inskrypcji. Być może w dacie śmierci zamiast 11 (sierpnia) należy czytać 14 (sierpnia), jak u E. Małachowicza, l.c.

¹² Imię zmarłej dzisiaj nieczytelne; E. Małachowicz, *Wilno*, p. 247, przytacza okrojoną wersję tej inskrypcji, z której wynika jednak, że imię zmarłej brzmiało: Dominika.

Z powodu uszkodzenia inskrypcji trudno ustalić wiek zmarłej. Jeżeli zaś chodzi o uzupełnienie lakuny widocznej przy dacie jej śmierci, to w grę wchodzić tu może szósty dzień każdego z czterech ostatnich miesięcy roku (łac. *september, october, november, december*, sc. *mensis*), zapisanego w inskrypcji zapewne odpowiednią cyfrą arabską¹³.

Inne epitafium poświęcone zostało Izabelli Biesiekierskiej; jej nazwisko figuruje w *Polskim słowniku biograficznym*¹⁴:

W mogile do Kościoła S.(więtego) Piotra przynależney
złożone zwłoki Izabelli Justynowey

BIESIEKIERSKIEY

Radczyńi Dworu I.[EJ] C.[ESARSKIEJ] M.[OŚCI] córki Jerzego i Heleny
z Kościuszków Staniewiczów Cnotliwej Żony i Ma
tki zeszej 21 listopada 1840. Roku w Wilnie
wieczne odpocznienie racz Jey dać PANIE
Mąż nad stratą swoiey wieczney Przyjaciółki
szczerze ubolewający z Dziećmi Henrykiem
i Olimpią dla oddania hołdu Jey cnotom te
pamiętkę tu wmurował 1841. roku

Zmarła Izabella Biesiekierska ze Staniewiczów była żoną Justyna Biesiekierskiego (ur. 1776 r.), od 1827 roku asesora Departamentu Karnego Sądu Głównego w Wilnie, kawalera Orderu św. Włodzimierza. Państwo Biesiekierscy mieli dwoje dzieci: syna, Henryka (ur. 1802 r.), który po ukończeniu w 1825 roku Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Wileńskiego został lekarzem powiatowym w Archangielsku, oraz córkę, Olimpię (ur. 1811 r.), o której dalszych losach nic pewnego nie wiemy.

Niewątpliwie najwybitniejszym z grona osób, których nazwiska pojawiają się na inskrypcjach antokolskich epitafiów, jest Jan Kanty Kalist Chodani (1769–1823). Zachowana dziś płyta, jak twierdzi E. Małachowicz¹⁵, jest tylko częścią niegdysiejszego epitafium. Jego tekst brzmi następująco:

*Mądrość umiłowałem i szukałem iey od młodości moiey i starałem
się wziąć ią sobie na oblubienicę i stałem się miłośnikiem
cudności iey. Przez nią otrzymam nieśmiertelność i wieczną
pamiętkę zostawię tym, którzy po mnie będą¹⁶ mądr.[ości] VIII.2.13*

¹³ Analogicznie zapisaną datę zgonu znajdziemy na przykład na epitafium poświęconym Róży Puczyńskiej: „ZMARŁEY 1818. 7^{bra} 13. Za duszę JEY czyniący tę pamiętkę prosi o 3 Zdrowaś Maryja”.

¹⁴ Zob. H. Mościcki, s.v. Justyn Biesiekierski, w: *Polski słownik biograficzny*, t. II, Kraków 1936.

¹⁵ E. Małachowicz, *Wilno*, p. 247.

¹⁶ Są to skontaminowane cytaty z Księgi Mądrości Starego Testamentu (8, 2 i 13). Trudno powiedzieć, kto kryje się pod inicjałami „L.W.”. We współczesnym przekładzie tego fragmentu (Biblia Tysiąclecia) odnośne cytaty mają następujące brzmienie:

K. [ALIST] I. [AN] KANTY CHODANI

D[OK]T.[OR] TEOL.[OGII] KAN.[ONIK] LAT.[ERAŃSKI] KRAKOWSKI

PROF.[ESOR] I. DZIEKAN. UNIWER.[SYTETU] WILEN.[SKIEGO]

KANONIK. KATEDR.[ALNY] WILENSKI.

W. LIV R.[OKU] ZYCIA. WCZESNIE. DLA. NAUK.[I?]

R.[OKU] MDCCCXXIII. D.[NIA] XIX. LIPCA. UMARŁ.

Czula wdzięczność spoczywającemu w pokoju pomnik poświęca L. W.

Pochodzący z ubogiej krakowskiej rodziny J. K. Chodani wstąpił w 1782 r. do zgromadzenia regularnego kanoników i w 1793 r. przyjął święcenia kapłańskie. W Akademii Krakowskiej studiował filozofię, teologię i matematykę. Zajmował się w tym czasie także tłumaczeniem poezji. W 1804 roku zwolniony ze ślubów zakonnych wyjechał do Wilna i tam uzyskał doktorat z teologii. W 1816 roku został profesorem zwyczajnym teologii na USB. Ostatnie lata swego życia poświęcił pracy nad przygotowaniem podręcznika *Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii*, który został wydany dopiero po jego śmierci¹⁷.

Pozostałe inskrypcje tymczasem pomijamy¹⁸. Wszystkimi będziemy się jeszcze zajmowali w ciągu bieżącego roku akademickiego, starając się zgromadzić szczegółowsze dane na ich temat. Wiele mógłby tu pomóc wgląd na przykład w księgi parafialne lub w dokumentację konserwatorską. Być może będziemy mieli ku temu okazję podczas naszej następnej „epigraficznej” wyprawy do Wilna. O ile bowiem nam wiadomo, inskrypcje wileńskich kościołów nie doczekały się dotychczas żadnego pełniejszego opracowania, a te, które sporadycznie opublikowane zostały w różnych wydawnictwach, nie zawsze zachowują brzmienie zgodne ze stanem faktycznym. Ten bogaty materiał epigraficzny, pomimo dawniejszych i niedawnych zniszczeń, z pewnością zasługuje na pełną edycję, ponieważ wciąż jeszcze może być cennym źródłem informacji historycznej oraz przysłużyć się lepszemu poznaniu dziejów Wilna i jego mieszkańców¹⁹.

8, 2: Ją to pokochałem, jej od młodości szukałem,
pragnąłem ją sobie wziąć na oblubienicę
i stałem się miłośnikiem jej piękna.

8, 13: Przez nią zdobędę nieśmiertelność,
zostawię wieczną pamięć potomnym.

¹⁷ Zob. ks. C. Fałkowski, s.v. Chodani Jan Kanty Kalist, w: *Polski słownik biograficzny*, t. III, Kraków 1936.

¹⁸ Ze względu na pewne walory artystyczne należałoby wspomnieć przynajmniej o jeszcze jednym epitafium, które poświęcone jest zmarłemu w 1834 r. w wieku lat trzech Cezarowi Parczewskiemu, a to dlatego, że całą płytę, wykonaną z białego marmuru, osadzoną zaś w okalającym kościół murze, zdobi klasycyzująca płaskorzeźba sygnowana imieniem rzeźbiarza, J. Rosińskiego (por. E. Małachowicz, *Wilno*, p. 247).

¹⁹ Za czas, jaki zechcieli poświęcić na rozmowę z nami, uprzejmie dziękujemy prof. dr. hab. S. Alexandrowiczowi, dr. Z. Karpusowi i prof. dr. hab. W. Rezmerowi.

INSCRIPTIONS DE L'ÉGLISE DES SAINTS PIERRE ET PAUL À VILNIUS

Resumé

Le sujet de cet article constitue la présentation et l'explication des inscriptions choisies (latines et polonaises) lesquelles se trouvent **actuellement** à l'église des Sts Pierre et Paul fondée sur Antocolle de Vilnius. Les travaux d'inventaire ont été menés au cours de séjour à Vilnius de cinq membres de l'Association Scientifique des Étudiants de la Philologie Classique de l'Université Nicolas Copernic.